

Omladina između nade i predviđanja*

MIROSLAV JILEK
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 303
316.346—053.9
159.922
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5. 3. 1991.

U ovoj je studiji djelomično empirijski testirano i potvrđeno nekoliko hipoteza o nadi, predviđanju budućnosti i utopijskoj svijesti:

- 1. Rezultati pokazuju nejednaku razdiobu nade i utopijske svijesti između različitih grupa ispitanika.*
- 2. Podaci pokazuju da osobna i društvena nada pada, očito povezana s društvenim procesima i stanjima — s rastom jugoslavenske krize.*
- 3. Kako se ljudi uglavnom ponašaju u skladu s količinom i smjerom osobne nade i utopijske svijesti, dobiveni rezultati ukazuju na još uvijek nedovoljno optimističnu krivulju nade kod mladih ljudi.*

Na temelju iznesenog slijedi da:

- 1. Empirijska istraživanja treba još više usmjeriti na istraživanje nade i utopijske svijesti.*
- 2. O poželjnom (utopijskom) konceptu budućnosti ovisi svakidašnji, društveni i politički angažman mladih ljudi. Za početak organizacije mladih trebale bi širom zemlje otvoriti »utopijske radionice«, a koje bi mogle doprinijeti formuliranju i formiranju jasnije slike poželjne budućnosti kao osnove svakidašnjeg aktivizma.*

Predviđanje budućnosti pripada onom dijelu ljudske i društvene aktivnosti koju u svakidašnjem životu zovemo i gatanjem, vraćanjem, pogađanjem sudbine, proročanstvom, predskazanjem i tome slično. Ne treba napominjati da ova aktivnosti među običnim ljudima ne uživa nikakav ugled i da se ona (aktivnost) najčešće pripisuje čudacima, ekscentricima i dokoličarima koji »nemaju pametnija posla«. Drugi je problem što u uvjetima opće egzistencijalne i društvene nesigurnosti raste potreba za predviđanjem sigurne (izvjesne) budućnosti, pa ma kakva ona (budućnost) bila (predskazana).

Sve bi bilo pitanje samo životnih zanimljivosti da se kojim slučajem u problemu budućnosti, očekivanja od budućnosti ne krije jedan od najvećih životnih paradoksa. Čovjek se, neime, uvijek tada ponaša u skladu s očekivanjima od ili u budućnosti. J. G. Fichte bi rekao: »U sadašnjoj djelatnosti sadržana je budućnost«. (J. G. Fichte, *Grundlage des Naturrechts-nach Principien der Wissenschaftslehre*, 1798, F. Meiner, Hamburg, 1960., str. 116.) Problem vremena, vremenovanja, a time i povijesnosti (povijesne prakse) pojavljuje se s pojavom ideje razvoja, napretka, a time i povijesnog mišljenja. Poslužiti ćemo se sa skraćenom verzijom izbora i prijevoda fragmenata iz filozofske misli koja se odnosi na problem budućnosti, a koju je sačinio M. Kangrga (1984.). Tako J. J. Rousseau definira divljaka, a u odnosu na (historijski) obrazovanog čovjeka kao biće »bez ikakvog pojma o budućnosti ...« Pogleđajmo širi izvod iz Fichte-ove misli:

* Tekst se bavi interpretacijom dijela istraživanja što ga je pod radnim naslovom »Javno mnjenje omladine Jugoslavije o aktualnim društveno-političkim pitanjima« izveo u proljeće 1989. godine na uzroku od 4690 mladih ljudi u dobi između 15 i 27 godina, u svim republikama i pokrajinama SFRJ, Centar za političkoška istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka u Beogradu. Ovo je neznatno skraćena verzija teksta objavljena u knjizi grupe autora: DJECA KRIZE, Institut društvenih nauka, Centar za političkoška istraživanja i javno mnjenje, Beograd, 1990.

»Osoba, tako kao što djeluje, svagda pretpostavlja svoje vlastito daljnje održanje; svrha njezina sadašnjeg djelovanja leži **uvijek u budućnosti**, i ta je budućnost **uzrok(!)** u osjetilnom svijetu, jedino ukoliko ona od sadašnjeg momenta teče dalje prema budućem. Sloboda i daljnje postojanje bitno su sjedinjeni, i tko garantira prvu, garantira nužno i ovo drugo. **U sadašnjoj djelatnosti sadržana je i budućnost**«. (Str. 167-168)

O »ulozi« budućnosti J. O. y Gasset kaže: »Ljudski je život uvijek zabavljen, htjeli mi ili ne, **nečim budućim**. U sadašnjem se času mi brinemo o onome što nadolazi, što će se desiti u budućnosti, pa stoga možemo reći da živjeti znači uvijek, baš uvijek, stvarati, **raditi**, bez odmora i bez počinka. **Zašto nije nitko opazio da djelatnošću uvijek ostvarujemo budućnost?** Čak i onda kad se predamo uspomenama. Jer i u tom slučaju nešto **radimo**: sjećamo se u tom trenutku da bismo mogli nešto ostvariti u slijedećem času — pa bila to jednostavno želja da opet proživimo prošlost. To osamljeno i čedno zadovoljstvo predstavilo nam se čas prije kao **poželjna budućnost**, stoga mi nešto »radimo« da ga ostvarimo. **Vidimo da ništa nema smisla za čovjeka, ako nije u vezi s budućnošću.**« (Jose Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, Zagreb, 1941. str. 194, a u M. Kangrga, str. 170-171).

Svojevrsnu sintezu mišljenja spomenutih autora sačinio je M. Kangrga, da bi izrazio svoje mišljenje koje dajemo u širem izvodu:

»Raspon između (već **ljudski** oblikovane) **potrebe** i njezina **zadovoljenja** jeste dimenzija (otvaranje) **budućnosti**. Time potreba (**nedostatak**, ono bitno pripadno konačnom biću kao takvom) i njezino zadovoljenje već nadolazi iz budućnosti. Ona **jest** (kao i taj nedostatak), a **sredstvo** njezina zadovoljenja **još nije**. Ono tek **treba da se** namakne (»sutra«, »poslije« iza ovog »sada«). **Misliti** na sredstvo zadovoljenja (=svrha, ono unutrašnje, subjektivno) znači biti već **nužno** u dimenziji budućeg. Time čovjek **kao** čovjek već svagda iznova »starta« s budućnošću iz svojeg **bitka kao nedostatka**. Zato što je po svojoj prirodi (=biti) nedostatno biće, čovjek »ima« ili bolje: jest budućnost (=bitno budućnosno biće kao otvorenost za ono utopično još — nije) ili povijest kao povijesni čin koji otvara polje njegove mogućnosti, time što **neprekidno** (a to i jeste upravo stalno **prekidanje** s postojećim bitkom kao pukim nedostatkom) iznova **treba da postaje**, ili da se samo održi u onome što već jest (produkcija i reprodukcija ne više kao — životinjska — evolucija, nego baš kao re-evolucija). Povijesno je tako, za razliku od gotova historijskog, **bitno buduće**. Samo biće koje radi i misli **ima** ili **zna** za budućnost (za svoju djelatnost okrenutu u buduće). Svijest (kao ono udvojeno na subjekt — objekt) podignuta na nivo samosvijesti, djelatnost koja zna sebe kao samodjelatnost, čisto je događanje budućnosti. Tko, se već (Fichte bi rekao: svojom odlukom, jer je odabrao takav život kakav je on čovjek!) »čitav smjestio« u onome što jest, u taj **apsolutni aktualitet** (poput životinje ili divljaka — Rousseau), tome **nije potrebna** budućnost, ili: on **nema interesa** na budućnosti, štaviše, on će se na sve moguće načine (čak i ako ništa ne čini: svojom **pasivnošću** koju **hoće** kao princip života!) i **boriti protiv** nje (odatle: svagda **bitno i nužno** reakcionarni karakter vladajuće klase i njezine vlasti kao i njezinih plaćenih ideologa, a to znači: **svake vlasti!**)« (M. Kangrga, str. 172-173) Eto temeljnog smisla istraživanja očekivanja od budućnosti. Želimo li, naime ispitati i predvidjeti ponašanje omladine u budućnosti ili buduće ponašanje omladine, mi je moramo pitati što o njoj (budućnosti) ona (omladina) misli i što od nje očekuje.

Eto, to je tek prvi paradoks. Drugi već slijedi: bavimo se problemom predviđanja budućnosti za koji (problem) je omladina (uključujući djecu) najmanje meritorna i kvalificirana. A upravo je nada u budućnost omladini najviše potrebna.

Predviđanja budućnosti naših ispitanika spadaju u red onih koja bi u odnosu na starije — iskusnije i obrazovanije ispitanike, bila najmanje vjerojatna, što istovremeno ne znači i nevjerojatna, odnosno kriva. Predviđanje budućnosti omladine može se, dakle, pokazati točnim i

pouzdanim. Međutim, veća je vjerojatnost da takva predviđanja (točna i pouzdana) iskažu stariji ispitanici.

S druge strane, ako je nekome nada potrebija od drugih stvari, jer nada je potrebna svakom ljudskom stvoru, onda je ona najpotrebnija omladini. Omladina je demografska grupa koja u budućnosti tek treba proizvesti svoju sadašnjost. Omladina je demografska grupa koja se u sadašnjosti priprema za budućnost, tj. za buduću sadašnjost. Ako, dakle, netko uvijek sada proizvodi svoju budućnost, onda je to omladina. Odrasli često samo održavaju svoju već proizvedenu sadašnjost.

Istrživanje provedeno na tu temu dalo je rezultate, tj. dobiveni su odgovori na pitanja koja se direktno odnose na predviđanje vremena i karaktera budućnosti. Predviđanje vremena odnosi se na procjenu vremena u kojem će se riješiti, ili koje je potrebno za rješenje krize na Kosovu i općenito u našem društvu. Predviđanje karaktera budućnosti odnosi se na ispitivanje stava prema očekivanjima u budućnosti u smislu da li će ona biti bolja ili lošija od sadašnjosti. Valja još napomenuti da grupa pitanja na koja će se odgovori ovdje izložiti nije jedina koja se odnosi na ispitivanje stavova i prema budućnosti. Kad se primjerice ispituje bilo kakva aspiracija, interes, poželjna vrednota, onda je po svojoj prirodi nužno situirana u budućnost kao vrijeme mogućnosti njenog ozbiljenja.

Pitanja, ovdje, odnosila su se na procjenu vremena u kojem će se normalizirati situacija na Kosovu i u kojemu će se riješiti društvene i ekonomske poteškoće naše zemlje.

Evo rezultata

Tabela 1 — PROCJENA VREMENA U KOJEMU ĆE SE NORMALIZIRATI SITUACIJA NA KOSOVU I RIJEŠITI DRUŠTVENE I EKONOMSKE TEŠKOĆE NAŠE ZEMLJE (1989)

Vrijeme	Normalizacija situacije na Kosovu	Rješenje društvene i ekonomske krize
1. Za godinu—dvije	8.1	8.5
2. Do sredine devedesetih	8.9	11.4
3. Do kraja ovog stoljeća	45.8	13.5
4. Teškoće će se produžiti u 21. st.	7.5	16.2
5. Nije moguća normalizacija i prevladavanje društvenih i ekonomskih teškoća	16.1	5.3
6. Ne mogu ocijeniti	13.6	45.1
UKUPNO	100% N = 4970	100% N = 4970

Dvije brojke (postotka) odmah upadaju u oči. To je »stršanje« postotka onih koji vjeruju da će se situacija na Kosovu normalizirati do kraja ovog stoljeća, i onih koji ne mogu ocijeniti kada će se riješiti jugoslavenska kriza. U svakom slučaju, da je postotak ovih potonjih manji bili bi viši postoci na prvih pet konkretnih odgovora. Distribucije su odgovora takvog karaktera da je teško odmah uočiti u kome su pogledu ispitanici više, a u kojemu manje optimistični, odnosno pesimistični. Oni su nešto optimističniji u prva dva odgovora za brzinu rješavanja jugoslavenske krize, ali je i veća grupa onih ispitanika (16.1%) koji ne vjeruju u bilo kakvo rješenje situacije na Kosovu. Međutim, opet je relativno najveća skupina (isključimo li grupu koja nije zauzela stav) onih koji vjeruju da će se jugoslavenska kriza produžiti u 21. stoljeće.

Tako dolazimo do nužnog zaključka da u oba slučaja (kosovska i jugoslavenska kriza) prevladava pesimizam. Izraziti su optimisti (rješenje za godinu-dvije) svaki 13—14 ispitanik, dok je »blaži« optimista svaki 9—11 ispitanik, itd.

Ispitanici društveni razvoj kao kontekst lične samoaktualizacije predviđaju na ovaj način:

Tabela 2 — KOMPARATIVNI PREGLED PREDVIĐANJA DRUŠTVENOG RAZVOJA KAO KONTEKSTA LIČNE SAMOAKTUALIZACIJE

Društveni razvoj će:	1985/86.	1989.
1. Biti takav da Vam omogućuje ostvarivanje svih glavnih ambicija i želja i realizaciju Vaših sposobnosti	29.1	22.9
2. Biti takav da će Vam omogućiti ostvarivanje samo dijela ambicija i želja i djelomičnu realizaciju Vaših sposobnosti	13.5	30.1
3. Biti takav da će Vam omogućiti ostvarivanje malog ili neznatnog dijela Vaših ambicija i želja, kao i nedovoljnu realizaciju sposobnosti	17.4	20.7
4. Nisam o tome razmišljao-la	40.0	26.3
UKUPNO	100% N = 6.215	100% N = 4.970

Rezultate možemo promatrati po dvije linije; po vertikalnoj liniji imamo distribuciju odgovora za svaku analiziranu godinu posebno, i po horizontalnoj liniji koja pokazuje vremensku dinamiku ličnog optimizma i pesimizma. U svakom slučaju jednostavnu usporedbu opet »re-meti« veliki i nejednaki broj onih koji o tom problemu nisu razmišljali. Vjerojatno, s rastom pesimizma u vremenu od četiri godine opada i apstinencija od odgovora. Očito je tek jači nagovještaj krize u 1985/86-tim godinama izazvao tek početnu zbunjenost koja je rezultirala većom apstinencijom. Nakon četiri godine vrlo intenzivnog pogoršanja društvene situacije, stvari su jasnije. S porastom »jasnoće« krize raste, dakako, i pesimizam. No, ovdje i u buduće treba imati na umu da ovi rezultati nisu do kraja »čisti«. Radi se o tome da u procjeni budućnosti sudjeluje nužno i princip nade, a u opisivanju lične nade sudjeluje i predviđanje budućnosti društva. Tako se može reći da nadu kontaminira predviđanje društvene krize i da društvenu budućnost kontaminira osobna nada pojedinca. Iste tendencije uočiti ćemo i u slijedećoj tabeli:

Tabela 3 — KOMPARATIVNI PREGLED PREDVIĐANJA BUDUĆNOSTI NAŠEG DRUŠTVA

Bliža budućnost će biti:	1985/86.	1989.
1. Mnogo bolja od sadašnjosti		(19.8)*
2. Samo nešto bolja od sadašnjosti	62.7	54.3
3. Isto takva kao i sadašnjost	17.2	(34.5)
4. Nešto gora od sadašnjosti		18.1
5. Mnogo gora od sadašnjosti	20.1	(16.0)
		24.6
		(11.6)
UKUPNO	100% N = 6.215	100% N = 4970

* Postotak predstavlja zbroj prvog i drugog odgovora, što važi i za zbroj četvrtog i petog odgovora. Izvor: za 1985/86. godinu M. ULE, Isto, str. 111.

Ponovo zatičemo naglašeni optimizam i u jednoj i u drugoj analiziranoj godini. Iako ovaj optimizam u vremenu opada, još je više nego svaki drugi ispitanik sklon optimizmu. Radi se o tome da ljudska nada, a osobito nada mladog čovjeka nije racionalna kategorija. Nada u sebi sadrži jedan urođeni (imanentni) optimizam i to »usprkos svemu«, usprkos svim indikacijama koje utječu na (razložni) rast osjećaja pesimizma.

No, na direktno ispitivanje nade, tj. njezine kontaminacije realijama i realnošću, odnosi se sljedeća tabela:

Tabela 4 — KOMPARATIVNI PREGLED LIČNIH OČEKIVANJA (NADANJA) OD BLIŽE BUDUĆNOSTI

Bliža budućnost će biti:	1985/86.	1989.
1. Mnogo bolja od sadašnjosti: od budućnosti mnogo očekujem		(29.3)*
2. Samo nešto bolja od sadašnjosti: od budućnosti nešto očekujem, ali ne mnogo	82.9	63.2 (33.9)
3. Isto takva kao i sadašnjost: od budućnosti ne očekujem ništa, ni bolje, ni gore	11.3	16.3
4. Nešto gora od sadašnjosti: od budućnosti očekujem određeno pogoršanje	5.8	(10.7) 20.5
5. Mnogo gora od sadašnjosti: od budućnosti ne očekujem ništa dobro		(9.8)
UKUPNO	100% N = 6.215	100% N = 4.970

* Postotak predstavlja zbroj prvog i drugog odgovora, što važi i za zbroj četvrtog i petog odgovora
Izvor: M. ULE, Isto, str. 111.

Ponovo prevladavao optimizam i to u apsolutnom smislu (preko pola ispitanika). Međutim, i ovdje bilježimo porast pesimizma, i to relativno gledajući čak za skoro tri puta. Dok je pred četiri godine pesimizam nosio u sebi svaki 18—20 omladinac/omladinka, sada ga nosi svaki peti. Ovaj drastični porast kontingenta ličnih pesimista detaljnije će se analizirati (po nacijama) u sljedećoj tabeli.

Tabela 5 — KOMPARATIVNI PREGLED ODNOSA ISPITANIKA PREMA LIČNOJ I DRUŠTVENOJ BUDUĆNOSTI S OBZIROM NA REPUBLIČKO—POKRAJINSKU PRIPADNOST ISPITANIKA (u postocima)

Republika/ Pokrajina	Lična budućnost bit će lošija od sadašnjosti			Društvena budućnost bit će lošija od sadašnjosti		
	1985/86.	1989.	K.M.P.*	1985/86.	1989.	K.M.P.
1. Slovenija	11.3	47.8	3.2	43.5	60.3	0.4
2. Hrvatska	7.8	24.9	2.2	25.7	36.7	0.4
3. Srbija bez pokr.	4.8	12.4	1.6	15.7	16.9	0.1
4. Bosna i Hercegovina	5.2	17.3	2.3	19.3	26.0	0.3
5. Vojvodina	2.9	18.5	5.4	16.3	17.9	0.1
6. Makedonija	2.8	17.5	5.2	12.2	22.9	0.9
7. Crna gora	4.5	11.7	1.6	9.7	16.2	0.7
8. Kosovo	6.4	22.0	2.4	11.0	27.1	1.5
	Ck = 0,24	Ck = 0,27		Ck = 0,30	Ck = 0,31	

* K.M.P. je skraćenica za Koefficient multiplikacije pesimizma. Koefficient predstavlja običnu vrijednost postotka iz 1985/86. g., a u odnosu na postotke iz 1989, s time da je dobiveni postotak 1989. dijeljen s postotkom iz 1985/86. g., a kvocijent umanjen za vrijednost od 1, tj. početnu vrijednost rezultata iz 1985/86. godinu.

Izvor: M. ULE, Isto, str. 112.

Tabela je i 1985/86. godinu formirana, a jednako i 1989. g. tako da su za svaku republiku zbrojeni odgovori 4 i 5 iz ovdje prezentiranih tabela 3 i 4.

Već na prvi pogled uočavaju se velike razlike u obje analizirane godine u ličnom i kolektivnom (društvenom) pesimizmu po republikama. Tako je lični pesimizam 1985/86. g. u Sloveniji tri puta viši od (relativno najnižeg) pesimizma u Makedoniji. Međutim, pogledamo li za ovu priliku »izmišljen« koeficijent multiplikacije pesimizma, onda uočavamo da je on najviši upravo u jednoj pokrajini (Vojvodini) i u jednoj republici (Makedoniji), a u kojoj je 1985/86. g. pesimizam bio relativno najniži. Slovenija je, dakle, po koeficijentu multiplikacije pesimizma »tek« na trećem mjestu (3.2). Može se još zaključiti da je u odnosu na prvu analiziranu godinu, kada multiplikator pesimizma u Sloveniji u odnosu na pokrajinu Vojvodinu iznosi vrijednost 3 puta (3.0), da taj isti multiplikator u 1989. g. iznosi svega 1.7 puta (porasta). U tom pogledu uočavamo tendenciju (nastalu u posljednje četiri godine) »homogenizacije« ili izjednačavanje pesimizma po republikama. Razlike u veličinama grupa ispitanika koji su skloni pesimizmu u 1989. g. su manje no što je to bio slučaj u 1985/86. godine. Najveću razliku u koeficijentu u 1989. g. nalazimo između veličine grupa pesimista u Sloveniji i Crnoj Gori, a ta je razlika 3.0 što znači: tri puta veća grupa pesimista u Sloveniji).

Drugi zaključak, također uočljiv već na prvi pogled, odnosi se na razlike u rastu pesimizma na ličnom nivou i na percepciju pesimizma na društvenom nivou, tj. u društvu. Porast pesimizma na ličnom nivou (individualna sudbina) puno je viši od rasta društvenog pesimizma (kolektivna sudbina). Uočavamo još da je najmanji porast društvenog pesimizma u pokrajini Vojvodini i republici Srbiji bez pokrajina (u oba slučaja koeficijent iznosi 0.1. Slijede zatim Bosna i Hercegovina, te Crna Gora. Dok je po liniji analize postotaka najveći porast društvenog pesimizma zabilježen u Sloveniji (+17%), po liniji analize koeficijenta, on je najviši u pokrajini Kosovo (1.5). Nema sumnje da se veći dio ovih promjena i pomaka može pripisati društveno-političkim procesima u pojedinim republikama i pokrajinama.

Valja još upozoriti na visoku razliku u društvenom pesimizmu između Slovenije s jedne strane, te Crne Gore, pokrajine Kosovo, Makedonije, Srbije bez pokrajina i pokrajine Vojvodine, s druge strane. u 1985/86. godine, i iste razlike ponovo 1989. g. ovaj put s jedne strane Slovenije, a s druge Crne Gore, Srbije bez pokrajina, te pokrajine Vojvodine.

Na temelju jednostavnog zbroja nižih vrijednosti (bodova) pripisanih pesimizmu i viših vrijednosti pripisanih optimizmu /za do sada, u ovom poglavlju izlažemo elementarna pitanja (njih pet)/ formiran je i indeks pesimizam — optimizam, koji je naknadno upisan za svakog ispitanika posebno. S ovom novom vrijednošću svakog ispitanika obavljene su brojne statističke manipulacije, tj. ukrštavanja. Pogledajmo najprije osnovnu distribuciju vrijednosti indeksa pesimizma — optimizma za sve ispitanike.

Tabela 6 — DISTRIBUCIJA VRIJEDNOSTI INDEKSA PESIMIZMA — OPTIMIZMA (1989)

1. Pesimizam	5.6
2. Pretežno pesimizam	15.9
3. Mješovita orijentacija	24.8
4. Pretežno optimizam	30.9
5. Optimizam	9.1
6. (O) Uzdržani — dominira B.O.	13.6
UKUPNO	100% N = 4.970

Prije svega uočavamo jednu gotovo normalnu (Gaussovu) distribuciju s tendencijom »nagiba« prema pozitivnijim vrijednostima, što znači optimizmu. Općenito gledajući, princip nade odigrao je i ovdje u jednom skupnom rezultatu svoju ulogu. Gotovo je dvostruko više pretežnih

optimista, a u odnosu na pretežno pesimistične. Dok je negdje svaki deseti ispitanik izraziti optimist, izraziti je pesimista svaki (približno) dvadeseti ispitanik.

Vrijednosti indeksa ukrštene su sa serijom osobina ispitanika, nekih njihovih stavova i drugih indeksa i skala. Ovdje će se prezentirati rezultati samo onih kontingencijskih tabela: a) koji pokazuju značajnije vrijednosti dobivenih parametara (Hi-kvadrat, koeficijent kontingencije, itd.) i b) koji imaju neku jasniju logiku distribucije po liniji osobina i stavova ispitanika s jedne strane i vrijednosti indeksa s druge strane, na osnovi kojih distribucija odgovara, uostalom nastaje značajnost parametara iz prvog principa selekcije. Rezultati ukrštavanja indeksa pesimizma — optimizma (a indeks se tretira uvijek kao zavisna varijabla) prezentirat će se kako slijedi:

SPOL.

Muški ispitanici nešto su optimističniji od ženskih ispitanika, tj. žene su pesimističnije od muškaraca.

DOB. Stariji su ispitanici nešto veći pesimisti od mladih koji pokazuju optimističnije odgovore.

ŠKOLSKA SPREMA. Visokoobrazovani ispitanici skloniji su pesimizmu od ostalih. Ispitanici sa završenom osnovnom školom nešto su optimističniji u odnosu na neobrazovane i one s višim obrazovanjem. Školska sprema oca. Nešto veći optimizam iskazuju ispitanici kojih je otac visokog obrazovanja. Vjerojatno više obrazovanje oca doprinosi višem i boljem društvenom položaju oca, a time i cijele obitelji, što djeci osigurava vjeru u optimizam.

ZANIMANJE. Studenti su nešto skloniji pesimizmu od poljoprivrednika, te zaposlenih i nezaposlenih ispitanika i srednješkolaca. Nešto viši optimizam od prosjeka iskazuju srednješkolarci.

NEPOSREDNO OKRUŽENJE. Nešto su skloniji blagom optimizmu omladinci i omladinke koji žive s roditeljima. Očito se radi o dominaciji srednješkolaca koji su iskazali sklonost ka višem optimizmu. Ovdje je jače izražena kovarijanca između pojedinih nezavisnih varijabli (osobina ispitanika).

FINANCIJSKA SITUACIJA. Prirodno je da su pesimizmu skloniji oni ispitanici u kojih je financijska situacija teža, a optimizmu oni koji su u boljoj financijskoj situaciji.

NACIONALNOST. Izrazitom pesimizmu skloni su Slovenci (16.4% u odnosu na jugoslavenski prosjek od 5.6%). Slijede ih s ponešto manje pesimizma Hrvati i Albanci. Pojačani optimizam pojavljuje se u Srbiji, zatim su Crnogorci i Muslimani, dok je blaži optimizam također izrazit kod ispitanika u Srbiji, Crnoj Gori i među Makedoncima.

REPUBLIČKA PRIPADNOST. Situacija je i ovdje gotovo ista ili slična kao i analiza po nacionalnoj pripadnosti. Izvjesno je da većinske nacije u pojedinim republikama presudno utječu na rezultate analize kontinuuma (diskontinuum: pesimizam — optimizam). Tako, relativno najveći pesimizam zatičemo u Sloveniji, pa u Hrvatskoj, te na Kosovu. Pretežni pesimizam također je najviši u Sloveniji, Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini. Pretežni optimizam relativno se najčešće izražava u Srbiji, a slijede Makedonija, Vojvodina i Crna Gora. Izraziti optimizam najčešći je na Kosovu (oko 15% u odnosu na prosjek za Jugoslaviju od 9.1%), te u Srbiji bez pokrajina i u Crnoj Gori. Unatoč takvom rezultatskom preklapanju analize pesimizam — optimizam po nacijama i republikama, još uvijek nemamo pravo definitivno zaključiti da su rezultati uvjetovani upravo pripadnošću ispitanika naciji i republici kod ovakvih generalnih ili sintetskih varijabli. Treba, naime, zadržati oprez, kao uostalom i u cjelokupnom području analize pomoću križanja dviju varijabli (bivarijantna statistika). U ovim generalnim varijablama sadržane su sve ili gotovo sve kovarijance velikog broja mogućih analitičkih varijabli (nižeg

nivoa općosti). Kovarijance se tu i pojavljuju i neutraliziraju, tako da nikada do kraja ne možemo ustanoviti koje varijable nižeg nivoa apstraktnosti koliko sudjeluju u krajnjem rezultatu. Unutar nacionalne ili republičke pripadnosti skrivaju se upravo sve razlike između karakteristika grupa ispitanika dobivenih u različitim republikama. Razlike se pokazuju počamši od obrazovnog nivoa, preko vezanosti s društveno-političkim organizacijama, do ekonomske razvijenosti, itd. Tako smo primjerice, najjasniju diferencijalnu sliku pesimizam — optimizam dobili njegovim ukrštavanjem s procjenom ekonomskog stanja ispitanika. Dakako, oni koji jedva »vežu kraj s krajem« pesimističniji su od onih koji su izjavili da žive dobro. Međutim, pripadnici najrazvijenije republike Slovenije, također su skloniji natprosječnom pesimizmu. Nije li tu opet u »igri« jedan skriveni psihološki faktor?! Jer, razočarani mogu biti samo oni koji su se nadali nečemu boljem što se nije ostvarilo. Pesimisti mogu biti onda samo oni koji uopće mogu imati pred sobom neku optimističku viziju. Pesimist može biti samo pojedinac koji je svjestan svojih životnih (promotivnih) šansi i koji je svjestan zapreka koje ga onemogućavaju u postizanju osobnih ciljeva. Hipoteza je, dakle, da nivo razvijenosti u nekim slučajevima može bolje objašnjavati indeks pesimizam — optimizam od npr. pripadnosti naciji.

Isto tako faktor neke (nacionalne) političke kulture može također odigrati ulogu vrlo značajnu pri oblikovanju distribucije odgovora na kontinuumu/diskontinuumu pesimizam — optimizam. Ukoliko je vladajuća grupa — sloj, u stanju, naciji — narodu ponuditi neka prihvatljiva i uvjerljiva rješenja za, u našem aktualnom slučaju, izlazak iz sveopće društvene krize, pa po toj osnovi put u »bolji život«, to presudno može utjecati na porast, a time i izraženu visinu optimizma. Bitno je shvatiti da pesimizam ili, optimizam nisu neka a priori (genetska) svojstva neke ili nekih nacija (ili republika) već da oni (pesimizam — optimizam) zavise o širem socio-kulturnom, socio-ekonomskom i socio-političkom kontekstu, a u kojem realno žive pripadnici jedne ili druge nacije, odnosno građani kao takvi i kao uvjetovani.

ODNOS PREMA RELIGIJI. Nalaz pomalo izgleda nevjerojatnim. Za razliku od našeg očekivanja »najintenzivniji« vjernici skloniji su pesimizmu od nevjernika. Shodno tome, ateisti su optimističniji od vjernika. Očito je ne samo da vjeru ne možemo izjednačiti s nadom već i to da se pojedine vrste vjera na liniji pesimizam — optimizam između sebe razlikuju.

ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM. Kako se u položaju pojedinaca s obzirom na nacionalnu i republičku pripadnost očituju brojni individualno-psihološki i društveno-ekonomski faktori, tako se to isto i s jednog drugog kuta — individualno psihološkog (samoperceptivnog) očitava zadovoljstvo — nezadovoljstvo vlastitim životom. Ispitanici koji su nezadovoljni s načinom življenja, što je i razumljivo, natprosječno su pesimistični u odnosu na one zadovoljne, koji suprotno prvima iskazuju natprosječni optimizam. Zanimljivo je napomenuti da je distribucija zadovoljnih i nezadovoljnih s osobnim životom gotovo matematički precizno »prepolovljena«. I jednih i drugih je oko 50%.

OSOBNOSTI ZANIMANJE ZA POLITIKU. Ovdje je situacija gotovo paradoksalna. Ali, kao i većina drugih paradoksa, oni su to samo na prvi pogled. Natprosječnom pesimizmu su jednako skloni i oni koji su najzainteresiraniji za politiku i oni koji to nisu (najnezainteresiraniji). Natprosječni optimizam iskazuju ispitanici koji su samo zainteresirani za politiku. Stoga prvi dio nalaza u prvi mah i izgleda paradoksalan, jer praktički ne postoji politički nezainteresiranih, ali zato postoje oni koji priznaju svoju političnost, i oni koji ne priznaju.

ZADOVOLJSTVO S NOVIOOM DEMOKRACIJE. Nivo optimizma je izravno povezan s nivoom demokracije (tj. međuzavisni su). Ispitanici koji su nezadovoljni s nivoom demokracije skloniji su pesimizmu od zadovoljnih sa postojećim nivoom.

ZNAČAJ REGIONALNE PRIPADNOSTI. Zanimljivo je da regionalna pripadnost ispitanika »ne igra neku ulogu« u distribuciji ispitanika na vrijednostima indeksa pesimizam —

optimizam. Nešto je naglašenija povezanost naglašenog osjećaja pripadnosti regiji s pesimizmom.

ZNAČAJ REPUBLIČKE PRIPADNOSTI. Naglašeniji osjećaj republičkoj pripadnosti također je nešto više povezaniji s pesimizmom. U polju optimizma ne uočavaju se neke naglašenije razlike između pojedinih grupa (republičke pripadnosti) ispitanika, a što je još jedna potvrda prethodno komentiranih rezultata o pripadnosti ispitanika i njihovih stavova po pitanju relacije: pesimizam — optimizam. U prvom su slučaju ispitanici a priori svrstani u pojedine republike, naprosto po ključu uzorkovanja. U ovome se slučaju radi o njihovom osjećaju republičkoj pripadnosti. Po liniji osjećaja pripadnosti, razlike su među ispitanicima daleko manje nego po liniji proste republičke pripadnosti ispitanika i njihove projekcije ove apriorne republičke pripadnosti na relaciji: pesimizam — optimizam.

ZNAČAJ JUGOSLAVENSKE PRIPADNOSTI. Što je manja vezanost ispitanika za Jugoslaviju, to je pesimizam veći, a optimizam raste s porastom vezanosti za Jugoslaviju. Očito je da je nada nužno veća u slučaju vezanosti za domovinu. No, oni kojima je domovina tamo gdje se bolje živi ovih su godina manje vezani za pripadnost Jugoslaviji.

ZAKLJUČAK

Nekoliko ključnih hipoteza o nadi, predviđanju budućnosti i utopijskoj svijesti, samo je djelomično testirano i potvrđeno u ovoj studiji. Stoga ćemo ih ovdje tretirati kao aksiome:

Prvi: Količina nade i utopijske svijesti nije jednako raspoređena među ljudima i među pojedinim društvima. Prethodni nam rezultati pokazuju nejednaku razdiobu između pojedinih grupa ljudi i pojedinih nacija i republika.

Drugi: Količina nade, kako je već nejednako distribuirana, nije takva za sva vremena već ovisi o društvenim procesima i stanjima. Naši podaci pokazuju pad lične i društvene nade, očito povezan s »rastom« krize jugoslavenskog društva.

Treći: Ljudi se, kako smo dokazivali u uvodu, uglavnom ponašaju u skladu s količinom i smjerom svoje nade i količinom i smjerom utopijske svijesti. Iz ovih je rezultata očito, da je, mada, nešto optimističnija krivulja nade, ona za mlade ljude još uvijek neodovoljno (ili »ne-prirodno«) optimistična.

Iz ovih aksioma izvlačimo dva pragmatska cilja:

Prvi: Empirijska istraživanja koja se bave omladinom još se više trebaju usmjeriti na ispitivanje nade i utopijske svijesti. Spoznaji i uvjerenju da se utopijska svijest može istraživati i empirijski dao je i autor ovog dijela izvještaja (M. Jilek, 1983. i 1986. g.).

Drugi: Organizacije mladih trebaju problem budućnosti omladine staviti u sam centar svoje aktivnosti. O poželjnom (utopijskom) konceptu budućnosti ovisi i njezin svakidašnji, društveni i politički angažman. Za početak, organizacije mladih trebale bi širom zemlje »otvoriti« nešto što je, možda, najprikladnije nazvati »utopijskim radionicama«.

Bez veće količine nade i jasnije slike (poželjne) budućnosti nema ni jačeg i svrsishodnijeg angažmana mladih na prevladavanju društvene krize i na izgradnji (»svoje«) njihove budućnosti.

LITERATURA:

1. Grupa autora: **Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije**, CIDID, IDIS, Beograd, Zagreb, 1986.
2. Grupa autora: **Omladina '86, Sondaža javnog mnijenja**, IIC SSO Srbije, Centar za politikološka istraživanja i javno mnijenje, IDN — Beograd, Beograd, 1986.
3. Milan Kangrga: **Praksa vrijeme svijet**, Nolit, Beograd, 1984. (Osobito str. 167-181).
4. Miroslav Jilek: »Da li je moguće istraživati moguće?«, **Revija za sociologiju**, Br. 1-4, Zagreb, 1983. (Str. 63-79).
5. Miroslav Jilek: »Empirijsko istraživanje bez pozitivizma«, **Zbornik: Suvremeno društvo i sociologija**, Globus, Odsjek za sociologiju, Zagreb, 1986., (str. 285-294).

THE YOUTH BETWEEN HOPE AND ANTICIPATION

MIROSLAV JILEK

Faculty of Philosophy, Zagreb

In this research several hypotheses of one's hopes, anticipation of the future as well as utopian consciousness are tested and verified partially.

1. *The findings indicate an uneven distribution of hopes and utopian consciousness among different groups of respondents.*
2. *Data show that personal and social hopes, obviously associated with the social processes and state of affairs, evaporate along with an increasing Yugoslav crisis.*
3. *As people usually behave in accordance with the extent and direction of personal hopes and utopian consciousness the findings obtained indicate a still insufficiently optimistic curve of hopes among the young.*

On the basis of the above-mentioned it follows that:

- 1) *The empirical researches should be oriented more towards researching of hopes and utopian consciousness.*
- 2) *The desired (utopian) concept of the future depends on everyday, social and political engagement of the young.*

First of all the youth's organizations should open »utopian work-shops« which could improve one's formulation and creation of a more distinctive picture of a desirable future as the basis of one's everyday activism.